

PLUTEJ IZ ZADARSKE KATEDRALE. Zadar, Arheološki muzej

antici dobile pravokutne prigradnje kao pomoćne kultne prostore. Predromanička intervencija s novim plastičnim oblikovanjem mimoišla je glavnu crkv. građevinu, ali je zato sistematski preoblikovan bočni pomoćni prostor. U crkvi Sv. Petra u Stonskome polju duž unutrašnjih zidova bočne prostorije ugrađeni su piloni za nošenje svodova i kupolice po običaju u J primorju, a na ist. je strani ugrađeno svetište s apsidom i plitkim nišama utopljeno u zidnu masu. U zadarskome Sv. Petru Starom ist. je dio pravokutnika pregrađen po sredini jakim zidom, čime je nastalo dvoapsidno svetište s četverokutnim apsidama koje na trompama nose polukalote. U produžetku razdijelnoga zida dvoapsidnoga svetišta uspostavlja se niz nosača koji dijele prostoriju u dva broda, a pojasnicama se povezuju s usporednim sustavom pilona prigradenih uz unutrašnje zidove prostorije, postižući dvostruki niz od po tri traveja presvođena križnim svodovima. Osobita uporaba ant. klesanaca, u kojima baza postaje kapitel, miljokaz stup, a kapitel baza, dodatno pojašnjava postupak predromaničkih graditelja.

Stilske osobine predromanike najjasnije se ogledaju u mnogobrojnim novogradnjama. Najbrojniji je i najrasprostranjeniji centralni tip građevine

OLTARNA PREGRADA U CRKVICI SV. MARTINA U SPLITU

sa šest konhi natkrivenih polukalotama, dok se nad središnjim prostorom diže cilindrični tambur s kupolom. Jedina cjelovito očuvana takva građevina jest crkvice Sv. Trojice na Poljudu u Splitu, dok su druge poznate po ostacima u Pridrazi i Kašiću kraj Zadra te Brnazama kraj Sinja; nešto je bolje očuvana Sv. Marija na trogirske gl. trgu koja je zabilježena i na jednome crtežu iz XVIII. st. Stomorica u Zadru umjesto zap. konhe ima ulazni hodnik nad kojim se dizao i zvonik. Te su šesterokonzalne crkvice građene po uzoru na rješenje krstionice zadarske katedrale kojoj odgovaraju i mjerama. Rješenje s valjkastim tamburom i kupolom kod tih je predromaničkih građevina originalno. Na nekima od njih vanjski zidovi imaju plitke lezene koje dodatno raščlanjuju volumene konhi. Posve je jedinstveno tlocrtno rješenje crkvice u Ošlju; ponavljajući u osnovnoj zamisli spomenuti tip, raščlanjuje se u osam konhi, a četverokutna prigradnja naglašava pročelje ulaznim hodnikom nad kojim se vjerojatno dizao zvonik.

Među centralnim građevinama najjednostavnije su forme crkvice obične kružne osnove s kupolom i produžene polukružnom apsidom, kakva je Sv. Marija na otoku Ižu. Kupola se na tamburu podiže i nad jednostavnim kvadratnim i građevinama četverokutne osnove s apsidom na istoku. Crkvice Sv. Pelegrina u Savru na Dugome otoku ima trompe koje nose valjkasti tambur s kupolom. Na četverokutnoj osnovi crkvice Sv. Jurja u Ravanjskoj trompe podržavaju elipsasti valjak s prikladnom kupolom, pa se izduženi oblik vizualno sažima u centralni tip.

Složenija rješenja centralnih građevina pokazuje crkvice Sv. Križa u Ninu; klasična križna osnova dodatno je na poprečnome kraku obogaćena apsidama prema istoku. Na sjecištu krakova diže se tambur na trompama natkriven kupolom. Plitki slijepi lukovi pojačavaju dojam razigranosti vanjštine, a tri jednostavna uska otvora u središtima apsida kao i onaj pod kupolom daju svjetlo, koje lomeći se pod zadanim kutom zapravo prati cikluse liturgijskog vremena. Pretpostavlja se da je istovjetne odlike imala i crkvice Sv. Vida u Zadru, srušena krajem XIX. st.

Za razliku od S Dalmacije, gdje prevladavaju centralne građevine, u J se Dalmaciji učestalo susreću jednostavnije crkvice skromnih dimenzija longitudinalna oblika. To su jednobrodne crkvice podijeljene u tri traveja s plitkom, jedva istaknutom četverokutnom apsidom nadvišenom polukalotom na trompama, malom kupolicom nad središnjim travajom, izvana skrivenom u kvadratnu tamburu. Prostor je raščlanjen prizidanim pilonima uz unutrašnje stijenke zidova povezane arkadama i pojasnicama svoda, a često dopunjen i vertikalnim polukružnim nišama. Taj tip građevine, čest na Elafitskim otocima, povezuje se s ranokršć. memorijom na Majšanu, a po neposrednoj razradi i ishodištu s dubrovačkim crkvama Sv. Nikole i Sigurati na Prijeku. Crkvice Sv. Ilije na Lopudu, Sv. Petra i Sv. Mihovila na Šipanu imaju iznutra četvrtastu apsidu, a ostale polukružnu. Većina ih na vanjskim zidovima ima plitke slijepe lukove kao Sigurata i Sv. Nikola u Dubrovniku, Sv. Ivan na Lopudu, Sv. Đurađ, Sv. Nikola i Sv. Barbara na Koločepu, Sv. Mihovil, Sv. Ivan i Sv. Petar na Šipanu. Samo pojedine — Sv. Ilija na Lopudu, Sv. Đurađ i Sv. Srđ na Koločepu imaju gole vanjske zidne plohe. Ponešto razvijeniji inačicu s elementima višećih slijepih lukova na vanjskim zidovima imaju crkvice Sv. Petra u Omišu, Sv. Nikole